

Kronika

ANTON OCVRK, LITERARNA UMETNINA MED ZGODOVINO IN TEORIJO

evnost

Razprave Antona Ocvirka, zbrane v dveh knjigah pod naslovom *Literarna umetnina med zgodovino in teorijo*, označujejo po časovnem razponu svojega nastanka (od 1933 do 1978) vso Ocvirkovo pot od časa, ko se je uveljavljal kot literarni znanstvenik. Razprave pa niso razvrščene po kronološkem redu, kakor so nastajale oz. bile objavljene, pač pa sledijo časovnemu zaporedju problemov, ki jih obravnavajo. V ospredju je predvsem raziskovanje slovenske literature; knjigi sta torej oblikovani kot nekakšna »izbrana poglavja« iz zgodovine slovenske književnosti od Levstika do Vidmarja.

Prva knjiga se začne z obsežno razpravo o Levstiku z naslovom *Levstikov duševni obraz*. Temelj za to delo je pravzaprav Ocvirkova doktorska disertacija. Razprava je razdeljena na tri dele: Osebnost, Ustvarjalec, Kritičnik, ideolog in znanstvenik. Že naslov opozarja, da je v ospredju Levstikova osebnost, njegova duševnost. Ocvirk je želel slediti njegovi razcepljeni duševnosti, v kateri je bil predvsem pomemben prepad med čustvom in razumom, ki nista bila usklajena, ampak drug drugemu nasprotujeta, vse do shizofrene psihoze, v katero je ta osebnost končno zapadla. Ocvirk je torej želel predvsem »dognati osrednje žarišče njegove osebnosti in od tod sklepati dalje, na njegovo osebnost

in delo« (str. 14). Končni cilj pa je vendarle Levstikova literarna in kritična ustvarjalnost. Raziskovanje duševnosti naj to ustvarjalnost pojasni, razloži, pokaže, kako so nekatera Levstikova (tudi načelna) stališča povezana z njegovo osebnostjo, »duševnim obrazom«, predvsem pa naj protislovjem v Levstikovi literaturi in kritiki poišče analogno protislovje med čustvom in razumom v sami duševnosti in jih s tem pojasni. Hkrati je Ocvirk skušal objektivno in kritično ovrednotiti tako Levstikovo literarno ustvarjalnost kot njegovo teorijo in vlogo v slovenski kulturi.

Na Prijateljovo Kulturnopolitično in slovstveno zgodovino Slovencev 1848—1895 se navezujeta dve razpravi. Prva, *Prijateljeva literarnozgodovinska miselnost in generacijsko načelo*, že s svojim naslovom označuje oba svoja temeljna problema; to sta Prijateljeva literarnozgodovinska miselnost nasploh (v njej je Ocvirk odkril dualizem med pozitivizmom na eni strani in nekakšnim intuicionizmom na drugi) in njegov periodizacijski postopek v Zgodovini, zlasti pojem generacije. Na kritične pripombe k tej periodizaciji se navezuje razprava *Slovinci in realizem*. Ocvirk je tu želel predvsem določiti pravi začetek slovenskega realizma. Tega je postavil v leto 1878 in dokazal, postavljaljoč ta problem v evropski okvir, da slovenskega realizma ne moremo začeti z letom 1868 (to letnico je kot začetek realizma postavil Prijatelj) ter da literarni pojavi pred 1878 še niso realistični. S tema razpravama se začne del, posvečen vprašanju realizma in naturalizma pri Slovencih. Ocvirk se je posvetil predvsem Kersniku. Osnova za razpravo *Kersnikova pot v realizem* so bile pravzaprav Ocvirkove opombe k izdaji Kersnikovega zbranega dela, ki

(* Razprave. I, II; spremna študija (Anton Ocvirk in slovenska literarna veda) Janko Kos, bibliografijo Ocvirkovih del sestavila Majda Clemenč, kazalo sestavili Majda Stanovnik in Majda Clemenč, opremil Jože Brumen; Državna založba Slovenije, Ljubljana 1978, 1979)

jo je uredil. To je vzrok, da je poudarek predvsem na problemih geneze del in tudi odziva, manj pa na strukturni in stilni analizi samih del. To pa ne pomeni, da del sploh ni razčlenil, vendar so te koncizne analize v primerjavi z zbranim gradivom o nastajanju in objavljanju del sorazmerno kratke. Prva knjiga se končuje z razpravo *Slovenska moderna in evropski naturalizem*, ki zasleduje sprejem in odmev naturalizma pri nas ter idejne in estetske spopade, ki so se razvijali ob tem.

Prva razprava v drugi knjigi je *Historizem v literarni zgodovini in njegovi nasprotniki*. V tem spisu je Ocvirk razložil svoje historično pojmovanje literarne zgodovine. Le-to je označil kot »vedo, ki gradi svoje izsledke na predmetni resničnosti, ki prikazuje dogajanje razvojno v času in prostoru in razlaga posamezne pojave — osebnosti, umetnine, gibanja in tokove — kot vzroke in učinke, najsi so vnanje snovni, psihološki, idejni ali pa duhovni« (str. 9—10). S tega stališča se je nato kritično opredelil do znanstvenikov in smeri v literarni vedi, ki so historizem na tak ali drugačen način zavračali, tako npr. do Farinellija, Walzla, ruskih formalistov idr.

Novi pogledi na pesniški stil so ena temeljnih slovenskih razprav o literarnem stilu. Ocvirk je tu najprej zavrnil antihistorične in aprioristične teorije; svoje razumevanje je vzpostavil na literarnozgodovinski način. Stil je torej po Ocvirku »sinteza, se pravi, spoj ideje, snovi in oblike v skladno, v sebi zlito celoto« (str. 62). Do bistvenih potez stilov lahko pridemo tako le z zgodovinsko naravnanim preučevanjem. Ta razprava ima kot obsežna utemeljitev Ocvirkovega pojmovanja stila hkrati svojo posebno vlogo v knjigi; v naslednjih razpravah o Cankarju in Kosovelu je namreč prav stil eden najpomembnejših problemov.

Cankarju sta posvečeni razpravi *Stilni premiki v Cankarjevem zgodnjem*

pripovedništvu v dekadenco in impresionizmu in Stilni premiki v Cankarjevem zgodnjem pripovedništvu v simbolizmu. Ocvirk je v teh delih analiziral Cankarjeva zgodnja dela in nakazal premike v stilu (pojmovanem ne le formalno, ampak tudi vsebinsko, kot sin-tezo ideje, snovi in oblike) proti dekadenci, impresionizmu in simbolizmu, vse to pa ves čas v okviru evropskega literarnega razvoja.

Kosovelu so posvečene štiri razprave, in sicer *Srečko Kosovel in konstruktivizem*, *Motivni svet Kosovelovih Integralov*, *Kosovelovo pesniško izročilo in Srečko Kosovel v publicistiki in pismih*. Da je prav Kosovelu posvečeno toliko del, je razumljivo, saj je Ocvirkovo ime zaradi njegovega obsežnega uredniškega dela trdno povezano s Kosovelovim. Osrednji predmet Ocvirkovih raziskovanj je bila zlasti Kosovelova konstruktivistična poezija. V teh razpravah je obravnaval tako Kosovelovo pesniško pot od impresionizma prek futurizma in ekspresionizma v konstruktivizmu ter analiziral formalne, vsebinske in idejne plati Integralov.

S kritično in estetsko mislijo Josipa Vidmarja se je Ocvirk ukvarjal v člankih *Kritični nazor Josipa Vidmarja in Vidmarjeva estetska misel in besedna umetnost*; v prvem se je posvetil temeljnemu Vidmarjevu literarnemu kritiki, v drugem pa je raziskovanje razširil na njegovo estetsko misel sploh, kajti ta predstavlja tudi osnovo kritike. Ocvirk se je loteval Vidmarjeve teoretske misli z distanco, ki mu je omogočila, da je uvidel njene dobre strani, pa tudi enostranosti. Ocvirk seveda ni mogel sprejeti ostre delitve na pravo in nepravno umetnost, hkrati pa je uvidel omejenost in enostranost tako formalistične kot snovno vsebinske estetike (h kateri prišteva tudi Vidmarja).

Končno se je v razpravi *Pesniška umetnina in literarna teorija* zlasti ob vprašanju vsebine in oblike zavzel za preseganje enostranosti, kot se pojavlja

v tistih smereh literarne teorije, ki poudarja predvsem eno stran in zanemara drugo. Ocvirk se je zavzel za celovito pojmovanje umetnine, v katerem se vsebinski in formalni vidik prežemata: »Ideja (tj. izpovedna vsebina umetnine, op. I. Z.) in oblika sta v sebi tako zraščeni, da si ne morem misliti druge brez prve« (str. 610). Menil je, da je potrebno upoštevati vse komponente in funkcije v umetnini; za to je potrebna metoda, ki jo je imenoval »funkcijsko sintetična metoda«.

Naslov *Literarna umetnina med zgodovino in teorijo* torej ne označuje predvsem problematike, pač pa pristop do nje. Ocvirku je bilo ves čas glavni predmet raziskovanja zlasti literarno delo in vse druge raziskave imajo smisel le toliko, kolikor pomagajo pri razjasnitvi tega osnovnega problema. Pristop do umetnine je mogoč po dveh vidikih: literarnozgodovinskem in literarnoteoretičnem. Zaradi Ocvirkovega doslednega historizma je bolj v ospredju zgodovinski vidik, ki pa bi bil brez teoretskega neosmišljen. Ocvirku je bila tuja enostranost, zato se ni mogel sprizniti z literarno zgodovino kot nizanjem čisto empiričnih podatkov niti z literarno teorijo, ločeno od konkretnega materiala, ki ga da takšno empirično raziskovanje. Prvi vidik bi bil za Ocvirka brez pravega smisla, drugi pa nepreverljiv, spekulativen in aprioren. Predvsem pa sta prvi kot drugi vidik enostranska do svojega glavnega predmeta — literarne umetnine, ki ni nekaj enoplastnega, pač pa so, nasprotno, nekatere njene strani dostopne zgodovinskemu, druge pa teoretskemu raziskovanju. Ocvirkov ideal je bil sinteza teh dveh vidikov, namreč teoretsko osmišljena literarna zgodovina, katere glavni predmet je sama literatura; le-to je potrebno raziskovati v vseh njenih notranjih in zunanjih odnosih in sestavinah. Prav zato je Ocvirk vključeval v to raziskovanje tudi druge, npr. psihološke, kulturnozgodovinske idr. vidike. V

temelju take zgodovine je empirično raziskovanje, kajti rezultati tega raziskovanja so nujni ne le kot material za razlago posameznih umetnin ali smeri, pač pa tudi kot verifikacija tez, ki bi jih postavili. Hkrati mora biti to raziskovanje ves čas postavljeno v evropski okvir; zlasti ta namreč pomeni odločilni kontekst literarnemu delu ali smeri. Tako je Ocvirk tudi v razpravah, zbranih v teh dveh knjigah, postavljaj slovenska literarna dela in smeri v ta okvir; teh del torej ni obravnaval v okviru slovenske literature kot zaprtega sistema. S tem pa je prekoračil mejo med ozko slovenističnim in komparativističnim vidikom. To pomeni, da je želel slovensko literaturo obravnavati sicer kot samostojen razvojni proces, katerega samostojnost pa je vendar le relativna, kajti povezave z evropskim kontekstom so ves čas odločilne.

Pomen teh dveh knjig je torej najprej v tem, da sta zbrali nekatere najpomembnejše Ocvirkove razprave, prej raztresene po revijah in knjigah. Toda tu ne gre preprosto za nekakšen zbornik, pač pa prihaja ob razvrstitvi razprav glede na problematiko do njihove sistematizacije in povezovanja v novo celoto ter s tem do dodatne osmislitve.

Ocvirkovo delo (katerega zelo pomemben in reprezentativen del je zbran v teh dveh knjigah) za slovensko literarno vedo nima le zgodovinskega pomena kot delo utemeljitelja te vede. Ob neposrednih rezultatih raziskav ostaja namreč prav z metodo oz. temelji literarnozgodovinske in literarnoteoretske misli točka samopremisleka literarne vede, in sicer v tem smislu, da ga ni mogoče preseči z uvajanjem novih metod in vidikov, ne da bi te nove vidike reflektirali ob nekaterih osnovnih Ocvirkovih stališčih, kot sta zlasti njegov teoretično osmišljeni historizem in celostno pojmovanje literarne umetnine.

Drugi knjigi je dodana še razprava Janka Kosa *Anton Ocvirk in slovenska literarna veda*, ki predstavlja Ocvirkovo

delo na znanstvenem, uredniškem in drugih področjih ter njegovo mesto v slovenski literarni vedi. Končno to reprezentativno izdajo dopolnjujejo še bibliografija Ocvirkovih del ter stvarno in imensko kazalo.

Igor Zabel

ANTON OCVIRK, EVROPSKI VERZNI SISTEM IN SLOVENSKI VERZ

S pregledom Evropskih verznihih sistemov in slovenskega verza je Literarni leksikon dosegel številko deset, s tem pa že dovolj nazorno predstavil koncept celotne zbirke. Če bi v prihodnje dobili nove, že napovedane zvezke v podobnih časovnih intervalih kot doslej, potem smemo skoroda zatrditi, da bi utegnila zbirka v celoti prerasti zgolj slovenski okvir in pomen, utegnila bi poseči vsaj na jugoslovansko področje literarne vede kot ena izmed ažurnih in strokovno tehtno izpeljanih nalog v okviru stroke.

Z devetim in desetim zvezkom Literarnega leksikona pa se je zgodilo še nekaj več; z njim smo dobili v knjižni obliki dopolnjena in izoblikovana univerzitetna predavanja o evropskih verznihih sistemih in slovenskem verzu predstojnika katedre za primerjalno književnost in literarno teorijo dr. Antona Ocvirka, tudi urednika in pobudnika Literarnega leksikona. Študenti, ki smo profesorja Ocvirka poslušali kot predavatelja v dveh zvezkih predstavljene teme, se še spominjamo njegovih predavanj, ki bodo komparativistom ostala trajno v spominu. Bržkone je zato branje obeh zvezkov sedaj le neke vrste »ponovitev« snovi, tokrat na drugačni ravni, in, žal, že potem, ko je naš profe-

sor sredi neutrudnega organizatorskega, proforskega, avtorskega in uredniškega dela izčrpan omahnil v bolezen in smrt. Naše branje Ocvirkovih zvezkov je tedaj (ta prislov je prav njegova posebnost) branje skozi spomin študentskih let, predavanj in celo izpitnih tem.

In brž lahko ugotovimo, da je Anton Ocvirk ponujal študentom v predavalnici to, kar sedaj beremo. Ničesar ni spreminjal ali zavrgel. Živo nam je pred očmi njegova »recitacija« Karavane Huga Balla iz leta 1917, razlaga paralelismusa membroruma ali Hugojeve Pourtant j'aime une rive... Avtor je tudi tu ohranil svoj stil, jasen in poln esejistično-literarnih primesi.

Anton Ocvirk se je v zvezkih lotil morda najtežje raziskovalne naloge, ki čaka slovenskega literarnega zgodovinarja in teoretika. Verzologija je že sama po sebi izredno zapletena, zlasti še, če jo pregleduje primerjalno-zgodovinsko, literarno-teoretsko, kot jezikoslovec in estet. Odveč je opomba, da se take snovi lahko loti le literarni zgodovinar z izredno skušnjo, sposobnostjo že v izboru gradiva (to je velikansko) opredeliti bistveno, razvojno, od obrobnege. In Ocvirkov delež v selekciji in hkrati celovitosti se zdi enkrat in spričo slabe, malo razvite slovenske raziskovalne tradicije (najbolj znano delo Slovenski verz ni napisal Slovenec) v marsičem tudi pionirski. Avtor imenuje svojo metodo raziskave sintetično morfološko, problemsko in komparativno, dodali bi še: razvojno analitično in povezano, logično in ne shematično. Od tu prihaja do bistva Ocvirkov pregled in vpogled v celoto, kot si jo je ustvaril z dolgoletnim študijem (in selekcijo gradiva).

Bržkone so izhodiščne premise v Devetem zvezku, namenjene značilnostim slovenskega verza (in v širšem smislu tudi našega jezika), že znane (naglasni, akcentuacijski, tonični), zato je pri avtorju v ospredju analiza njegove avtonomnosti, v primerjavi s kvantitativnim

(* Anton Ocvirk, Evropski verzni sistemi in slovenski verz, Literarni leksikon, Deveti in deseti zvezek, DZS Ljubljana 1980, izdaja SAZU, opremil Jože Brumen, str. 142 in 153)